

О. О. Тарабукін

ПАМ'ЯТКИ VIII—X ст. н. е. НА ЖИТОМИРЩИНІ (матеріали до археологічної карти)

У статті наведено відомості про виявлені на території Житомирської обл. упродовж 1982—2019 рр. пам'ятки доби раннього середньовіччя й початкового етапу давньоруської держави. Локалізовано місця їх знаходження, подається опис, характеристика виявлених знахідок, визначаються культурна приналежність і датування.

Ключові слова: Житомирщина, розвідки, пам'ятки, знахідки, ранне середньовіччя, пражько-корчацької культура, Лука-Райковецька культура, Давня Русь, археологічна карта.

Пам'ятки слов'яно-руської доби складають невід'ємну і одну з найбільш значущих складових частин історико-археологічного надбання Житомирщини та України загалом. Старожитності кінця I — рубежу I—II тис. н. е. важливі для дослідження ключових тем, пов'язаних із формуванням культури Руси-України й утворенням східнослов'янської державності. Таких пам'яток відомо небагато порівняно з кількістю об'єктів археологічної спадщини інших періодів, зокрема й на Житомирщині. Тому кожне нове звернення до фахового наукового вивчення даної проблеми і конкретних археологічних першоджерел є актуальним і потрібним. У цій роботі я навмисно подаю новітнє зведення зібраної нами безпосередньо інформації про пам'ятки V — початку XI ст. н. е., відкриття та дослідження яких здійснив особисто або брав участь у цьому процесі спільно з колегами.

Упродовж 1982—2019 рр., періодично та з деякими перервами я виконував розвідкові роботи на території м. Житомира і на теренах Житомирської обл. У результаті в різних куточках Житомирщини виявлені й обстежені 36 пам'яток, на яких, зокрема, знайдені матеріали доби раннього середньовіччя і початкового періоду Київської Русі.

Найраніші пам'ятки виявлені у двох пунктах (Бобрівка II, Тетерівка II). Культурні нашарування цих пам'яток містять і матеріали пражько-корчацької (V—VII ст.), і Лука-Райковецької (VIII—IX ст.) археологічних культур.

Матеріали культури Лука-Райковецька VIII—IX ст. зафіксовані в 17 пунктах (Житомир — Кафедральна, Житомир — Сквер, Гардашівка V, Зарічани III, Бобрівка II, Болярка I, Болярка II, Болярка III, Коротенька — Скеля, Гаркушине озеро I, Піски, Станція Пряжів, Троянів, Тетерівка II, Тетерівка III, Малі Кошарища Ia, Малин I).

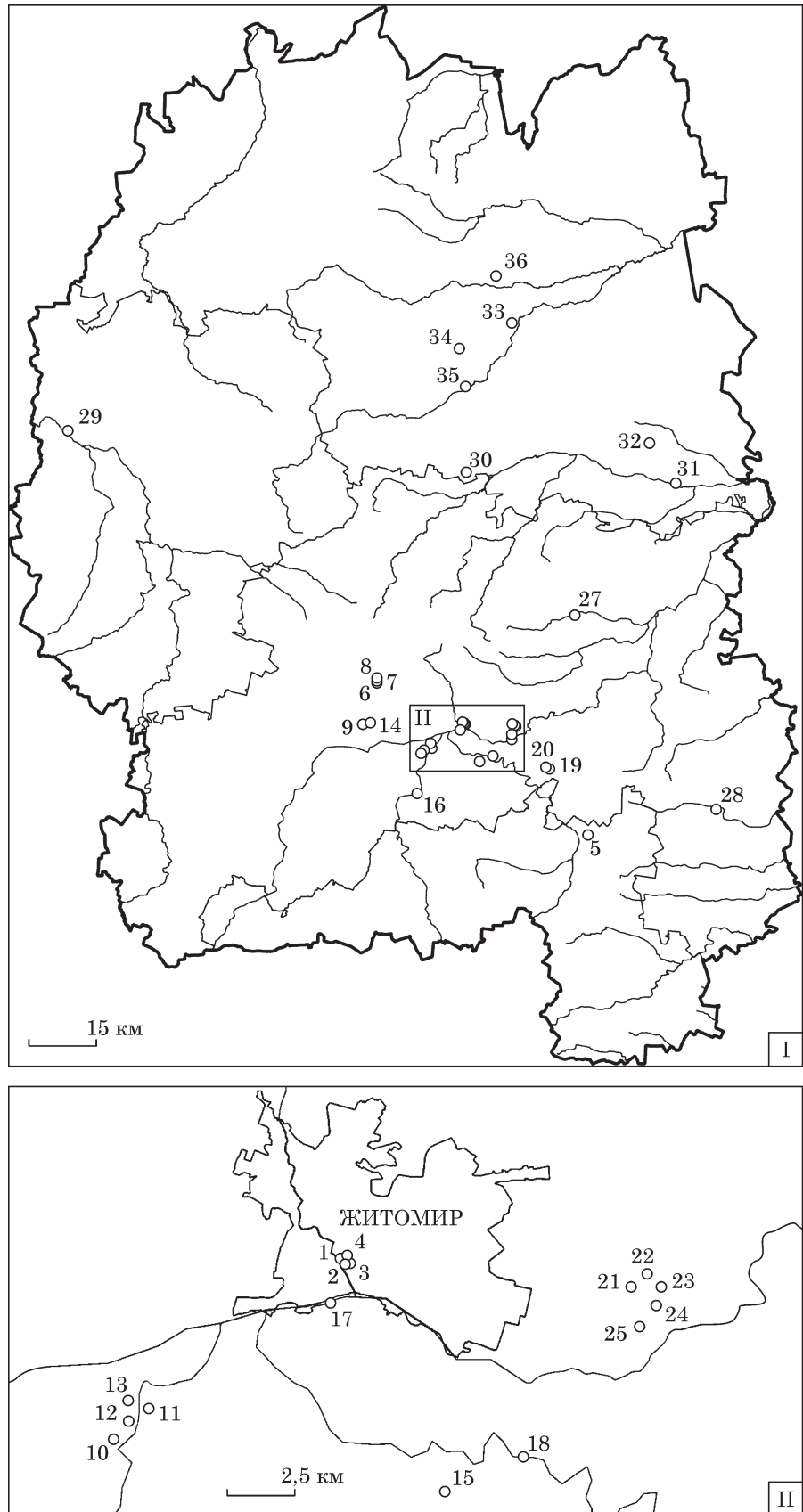
Матеріали IX—X ст. наявні на 14 пам'ятках (Житомир — Шолом-Алейхема, Житомир — Замкова гора, Калинівка — Вал, Калинівка III, Калинівка IV, Левків I, Станція Пряжів, Тетерівка III, Туровець I, Туровець II, Васьковичі — Беги, Малин I, Пиріжки I, Павлюківка I).

Кераміка курганного типу X — першої половини XI ст. виявлена на поселеннях у 14 пунктах (Гаркушене озеро I, Калинівка IV, Левків III, Піски, Станція Пряжів, Улянівка I, Кожухівка I, Коростень — Чолівка, Мойсіївка II, Кам'яний Брід II, Малин I, Городниця — Анастасівка III, Павлюківка I та Липки — Ірпінь II).

Нерідко у межах однієї пам'ятки виявлені матеріали як доби раннього, так і розвинутого середньовіччя, а лінія розвитку простежується без перерви від VIII (Піски, Малин I) чи від X ст. (Левків III, Кожухівка I, Кам'яний Брід II) і до середини XIII ст. включно.

На деяких пам'ятках лінія розвитку на певному етапі переривається і відновлюється лише через деякий час. Так, на поселенні VIII—IX ст. Зарічани III слідів заселення наступного періоду, X—XI ст., не простежено взагалі. Життя тут відновилось лише у XII — середині XIII ст. Подібне спостережено і на поселеннях Левків I та Туровець I. На цих пам'ятках наявні матеріали IX—X та XII — сере-

Рис. 1. Карта пам'яток із матеріалами VIII—X ст., виявлених на території Житомирської обл. впродовж 1982—2009 рр. (нумерацію див. у тексті)

дини XIII ст., але повністю відсутні артефакти, які б можна було датувати XI ст. Така ситуація свідчить про припинення життя на них на короткий період упродовж XI ст. Цілком можливо, відсутність заселення в цей період на згаданих поселен-

нях пов'язане з відомими подіями середини X ст. на Древланщині, засвідченими повідомленнями літописних зводів, та їхніми наслідками.

Нижче наводимо опис пам'яток, що містять матеріали Лука-Райковецької культури (VIII—

IX ст.) та кераміку курганного типу (X — першої половини XI ст.)¹.

ЖИТОМИР

1. Житомир — Замкова гора. Під час досліджень 2016 р. у шурфі 15, закладеному на північний захід від корпусу № 2 Державного архіву Житомирської обл., у садочку, в культурному шарі знайдена товстостінна стінка ліпного посуду з характерним орнаментом (Петраускас та ін. 2016, арк. 48, 102). Черепок світло-коричневого кольору із жовтуватим відтінком. Поверхня відносно рівна, шерехата із зернами кварцу, що виступають на поверхні. Тісто із домішками піску, значної кількості дрібно і крупнотовченого кварцу та жорстви. Зовні фрагмент прикрашений хвилястим орнаментом, виконаним багаторядним зубчастим штампом або гребінкою (рис. 2: 10). За І. П. Русановою, такий орнамент на посуді Лука-Райковецької культури з'являється на горщиках варіантів 6—8, які вона датує в межах VIII—IX ст., а також на ранньогончарному посуді IX—X ст. (Русанова 1973, с. 14, 21, табл. VIII). За визначенням В. О. Петрашенка, багаторядна хвиля (тип 7) на посуді Лука-Райковецької культури прокреслена гребінкою. Її розповсюдження ця дослідниця пов'язує із застосуванням круга. Така орнаментована кераміка на пам'ятках трапляється нечасто (Петрашенко 1992, с. 31, 33, рис. 1: 7). Багаторядна хвиля є на ліпному і примітивно-гончарному посуді VIII типу (IX — середина X ст.). Представлена вона також на гончарному посуді типів I, II, IV (перша половина IX ст.), VII, VIII (IX—XI ст.) і X та XI (середина X — XI ст.) (Петрашенко 1992, с. 50, 63—64, 67—68, 70, 91, рис. 8: 9, 19; 19: 2, 5; 20: 4, 8; 22: 2, 6; 23: 2, 8; 25: 3, 6). Отже, стінку, прикрашену багаторядним хвилястим орнаментом, нанесеним багатозубчастим штампом або гребінкою, можна датувати в межах IX — першої половини X ст.

2. Житомир — Кафедральна. У листопаді 2019 р. під час археологічного нагляду за земляними роботами на ділянці по вулиці Кафедральній, 3 зафіксоване скупчення ліпного посуду в східній ділянці траншеї 9В, закладеної будівельниками вздовж цоколю фасадної частини будинку з боку вулиці. На місці виходу культурного шару в зрізах північно-східного кута та східної стінки траншеї здійснено зачистку 4. У шарі темно-сірого гумусованого ґрунту, насиченого вугликами, потужністю 0,35—0,46 м, знайдені 35 фрагментів винятково ліпного посуду. Серед них чотири вінчики, що функціонально належать горщикам, 30 стінок і денце (рис. 2: 1—9). Охарактеризуємо їх докладніше.

1. Пам'ятки в каталозі структуровані відповідно до системи сучасного адміністративно-територіального устрою України: за районами, а в середині районів — за громадами. Пам'ятки обласного центру винесені на початок каталогу. Всередині територіальних одиниць первинного рівня (громади), археологічні пам'ятки розміщені за абеткою. Номери об'єктів у тексті відповідають номерам на карті (рис. 1).

Горщик 1 із високими, майже прямими, відігнутими назовні вінцями, діаметром 24 см (рис. 2: 1). Вінчик від рівня плечиків заввишки приблизно 3,7 см, край заокруглений, завтовшки 0,6—0,7 см. Плечики виступають назовні, потовщені. Стінки завтовшки 0,8—1,2 см. Черепок темно-коричневого кольору із сіро-чорними плямами на поверхні, яка є слабо вигладженою, нерівною, шерсткою, із середини — бугорчатою, з виступами зерен жорстви. Тісто із домішками дрібнозернистого піску, крупно- і дрібнотовченої жорстви та кварцу. Помітна також незначна домішка зерен іржавого кольору, можливо, товченої руди. За формою вінчика горщик близький до варіантів 6—7 типу II ліпного посуду культури Лука-Райковецька (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 6, 7).

Горщик 2 із невисокими, трохи потовщеними і звуженими до краю, ледь відігнутими назовні вінцями (рис. 2: 2). Край вінця округлий, завтовшки 0,6 см. Вінчик від рівня плечиків заввишки майже 3,1 см. Стінки завтовшки 0,7—1 см. Черепок темно-сірого, ззовні темно-коричневого кольору із сіро-чорними плямами. Поверхня нерівна, шерстка, із середини бугорчата, з виступами зерен кварцу. Тісто крихке із чорною смужкою всередині, із домішками дрібнозернистого піску, крупнотовченої жорстви, кварцу, ледь помітними цяточками слюди. За формою вінчика горщик подібний до варіанту 6 типу II ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 6).

Горщик 3 з високими, прямими, трохи відігнутими назовні вінцями, діаметром 16 см (рис. 2: 3). Вінчик від рівня плечиків заввишки 3,1 см. Його край сплющений, завтовшки 0,8 см, прикрашений зовні пальцевими вдавленнями. Стінка завтовшки 1 см. Черепок темно-коричневого кольору із червонуватим відтінком та сіро-чорними плямами. Поверхня нерівна, трохи бугорчата й шерехата, із зернами жорстви, що виступають на поверхню. Тісто з внутрішньої сторони до середини черепка чорне, а ззовні — темно-коричневе із домішками дрібнозернистого піску, крупно- і дрібнотовченої жорстви. За формою вінчика подібний до варіанту 7 типу II ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 7).

Горщик 4 з невисокими трохи відхиленими назовні вінцями, діаметром 14 см (рис. 2: 4). Край косо зрізаний, завтовшки 0,7 см, прикрашений невеличкими ямковими вдавленнями округло-овальної форми. Вінчик від рівня плечиків заввишки приблизно 2,4 см. Стінки завтовшки 0,7 см. Черепок темно-коричневого кольору із сіро-чорними плямами. Поверхня слабо вигладжена, нерівна, трохи шерехата. Тісто щільне із домішками дрібнозернистого піску, дрібнотовченої жорстви і дрібної слюди. За формою вінчика близький до варіанту 7 типу II ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 7).

Загалом зібрано 30 фрагментів стінок (рис. 2: 5—8). Черепок світло-коричневого, темно-коричневого, іноді із жовтуватим або червонуватим відтінком, переважно із сіро-чорними плямами на поверхні. Поверхня слабо вигладжена (8), переважно шерехата,

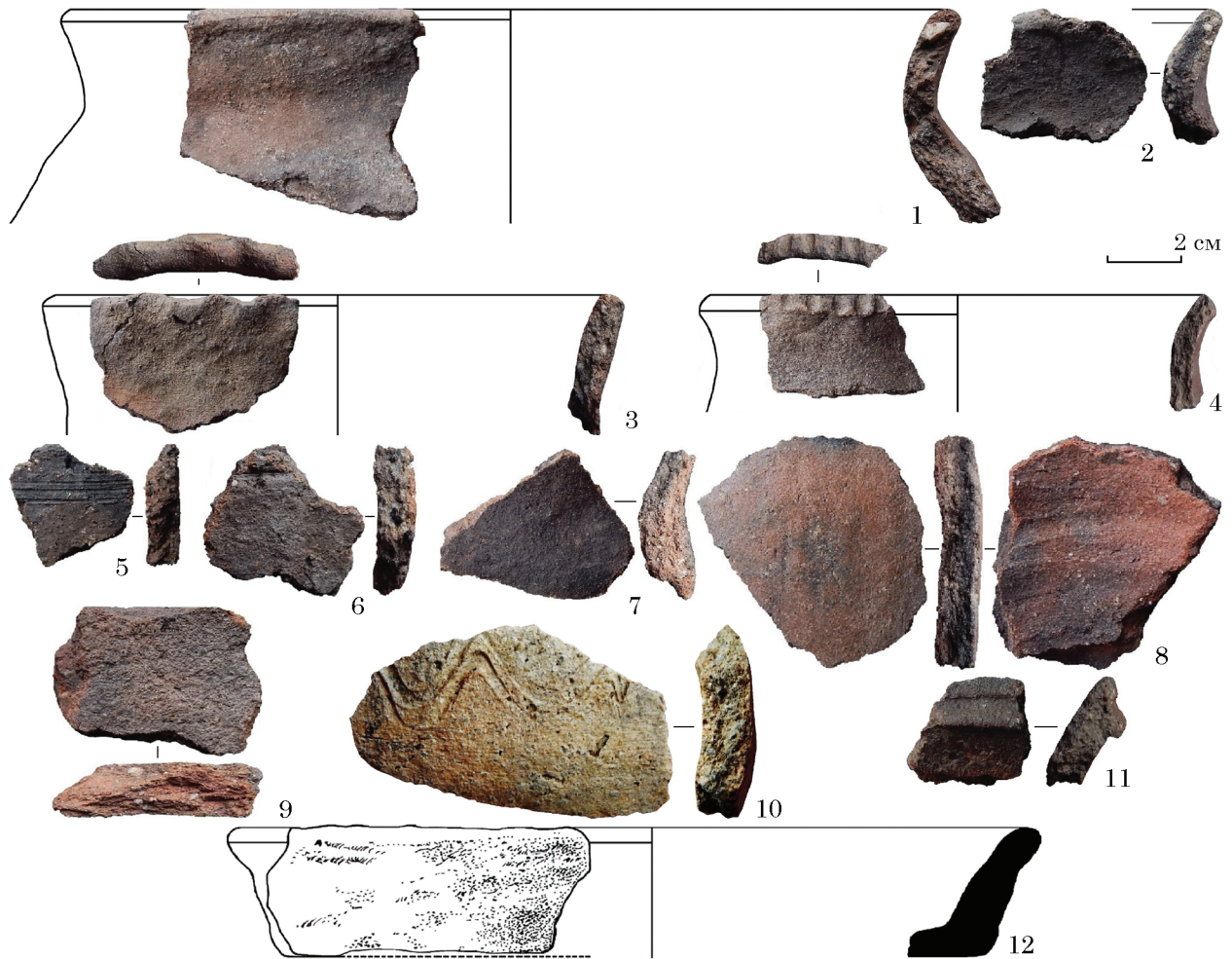

Рис. 2. Фрагменти глиняного посуду культури Лука-Райковецька VIII—IX ст., виявлених в центральній частині м. Житомира: 1—9 — зачистка 4 траншеї 9/В на ділянці по вул. Кафедральна, 10; 10 — Замкова гора, дитинець, шурф 15 2016 р.; 11 — вул. Шолом-Алейхема, підйомний матеріал; 12 — сквер між вулицями Кафедраальною та Рильського, шурф 11 2016 р.

нерівна, бугорчата (6), із виступами зерен жорстви (4). Тісто щільне або крихке, однотонне (7) або має чорну смужку всередині. У тісті помітні домішки дрібнозернистого піску, крупно- або дрібнотовченої жорстви, слюди, іноді — кварцу. В одному випадку є включення шамоту. За домішками керамічні стінки можна розподілити на дві групи: до першої, яка кількісно переважає, належать фрагменти зі значними або ледь помітними домішками дрібної слюди, а друга містить шість фрагментів, у яких домішки слюди відсутні взагалі. Стінки завтовшки від 0,6 до 1,7 см. Дві з них прикрашені лінійним орнаментом (в одному випадку в три-чотири ряди), вузькими, різьбленими горизонтальними лініями, можливо, нанесеними гребінкою (рис. 2: 5, 6).

Денце представлене фрагментом внутрішньої частини (рис. 2: 9). Черепок темно-коричневого кольору із червонуватим відтінком. Тісто крихке із домішками дрібнозернистого піску, кварцу, крупної жорстви. Слюди не помітно. Нижня частина денця трохи увігнута до середини. Його товщина у центрі становить 1,2 см, а в придонній частині, ближче до стінок тулуба, — 1,6 см.

Отже, у зрізах траншеї 9 В зібрані фрагменти винятково ліпного посуду, що функціонально на-

лежить до горщиків. За формою вінець горщики близькі до варіантів 6—7 типу II (за І. П. Русановою) ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 6, 7). Подібні горщики відомі на синхронних поселеннях Житомирщини: Тетерівка, Буки, Шумськ (Житомирський р-н), Гульск (Звягельський р-н) та в урочищі Лука поблизу с. Райки (Бердичівський р-н). У комплексі наявний посуд, прикрашений по краю вінець пальцевими вдавленнями і лінійним орнаментом на стінках. Появу першого дослідники відносять до першої половини VIII ст. Горщики варіантів 6—7 у такому сполученні на пам'ятках Східної Волині датують у межах VIII—IX ст. (Русанова 1973, с. 11, 20, 21, табл. VII—VIII, рис. 2: 6, 7). Відсутність ранньогончарного посуду у керамічному комплексі з траншеї 9В, дає підстави звизити його датування до VIII — початку IX ст. Потрібно зазначити, що керамічні знахідки цього часу на теренах історичної частини м. Житомира виявлені та задокументовані вперше.

3. Житомир — Сквер. Під час археологічних досліджень 2016 р. у шурфі 11, закладеному в західній частині скверу, розташованого між вулицями Кафедраальною і Рильського, знайдений фраг-

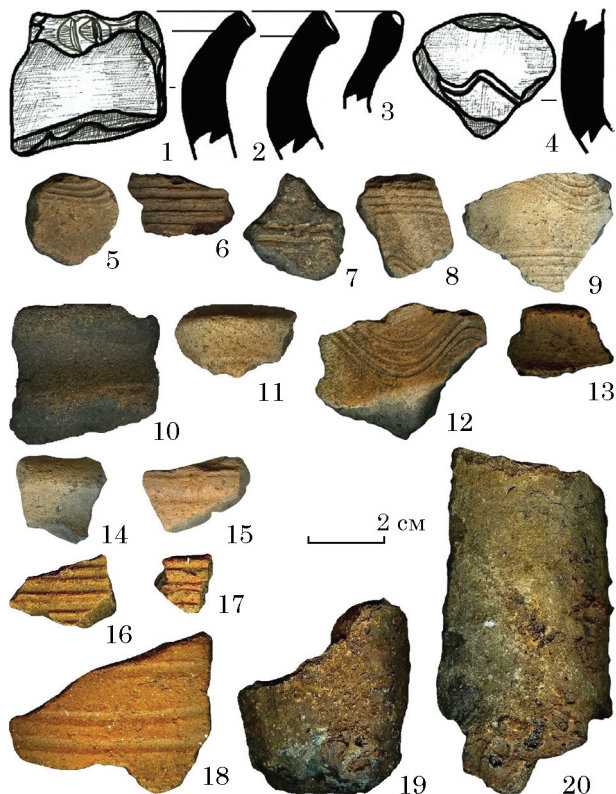

Рис. 3. Знахідки середини — другої половини I тис. н. е.: 1—4 — Гардишівка V; 5—9 — Болярка II; 10—11 — Болярка I; 12—13 — Болярка III; 14—15 — Бобрівка II; 16—20 — Улянівка I

мент доволі масивної ліпної сковорідки (Левлев та ін. 2018, с. 107, 148, рис. 4.40: 1). Вона виготовлена із глини коричневого кольору із червонуватим відтінком. Тісто із домішками піску, товченого кварцу й шамоту. У плані сковорідка округла, заввишки 4—4,2 см. Вінчик майже прямий, трохи відхилений назовні, заввишки від рівня денця 3,3—3,6 см. Його край заокруглений, завтовшки 0,8 см. Дно сковорідки плоске, завтовшки 0,8—1 см. Стінки тулуба завтовшки 0,9—1,2 см. Орнамент відсутній (рис. 2: 12). Подібні сковорідки відомі на поселеннях Тетерівка й Шумськ. Відповідають сковорідкам виду Б, яким властиві вищі бортики. Характерні для пізніх комплексів Лука-Райковецької культури, де наявні варіанти 5—9 ліпного посуду, а також ранньогончарна кераміка, датовані в межах IX ст. (Русанова 1973, с. 14, 21, 66, 69, табл. 14: 4, 14; 17: 6; 1976, с. 30).

4. Житомир — Шолом-Алейхема. Під час обстеження 2016 р. верхнього майданчику мисоподібного виступу лівобережної частини струмка Рудаки, що на північний захід від північного краю вулиці Шолом-Алейхема, на поверхні знайдений фрагмент вінчика горщика. Черепок темно-коричневого кольору із червонуватим відтінком, стінки завтовшки 0,7—0,8 см. Поверхня шорстка. Тісто містить домішки дрібнозернистого піску, товченого кварцу, жорстви і трішки слюди. Вінчик відігнутий назовні, навскоси зрізаний і профільований виїмкою по середині зрізу. Площина зрізу нахилена від вертикалі у внутрішній бік

(рис. 2: 11). Подібного профілю вінчик походить із городища археологічного комплексу Городець на Словечансько-Овруцькому кряжі. Він нагадує зразки ранньогончарної кераміки, які датують у межах IX—X ст. (Кучера 1984, с. 10, рис. 1: 6).

БЕРДИЧІВСЬКИЙ РАЙОН

АНДРУШІВСЬКА МІСЬКА ГРОМАДА

5. Гардишівка V. Багатошарове поселення, розташовано за 1,7—1,8 км на північний захід від північної правобережної частини м. Андрушівки (колишне с. Гардишівка), у південній частині урочища Кавказ. Виявлене мною 1997 р. (Тарабукін 1997b, арк. 9, рис. 2: 7). Займає південний схил першої надзаплавної тераси правого берега р. Гуйви. Висота над рівнем води до 5 м. Поверхню розорюють. На площі 392 × (55—60) м (орієнтовно 2,3 га) поряд із артефактами черняхівської культури та керамічними матеріалами XVI—XVIII ст. зібрані фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст., зокрема вінця, орнаментовані по краю нігтьовими й пальцевими вдавленнями (рис. 3: 1—4).

ЖИТОМИРСЬКИЙ РАЙОН

БЕРЕЗІВСЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

6. Болярка I. Багатошарове поселення поблизу північно-східної околиці с. Болярка, орієнтовно за 260—310 м на північний схід від автодороги Київ — Чоп. Виявлене мною у вересні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 53—54). Займає північно-східний пологий схил піщаного підвищення надзаплавної тераси правого берега р. Віва (ліва притока р. Лісна). Висота над рівнем заплави приблизно 1,8—2,5 м. Поверхня задернована, вкрита лучною рослинністю. У північно-західній частині підвищення трапляються скупчення природного каменю. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 90 × (45—50) м (0,45 га). На площі пам'ятки, поряд із крем'яними артефактами й уламками кераміки доби бронзи, зібрані фрагменти вінець і стінок посуду другої половини I тис. н. е. та кераміки курганного типу X—XI ст. (рис. 3: 10, 11).

7. Болярка II. Багатошарове поселення за 450—500 м на північний схід від с. Болярка та за 450—480 м на північний схід від автодороги Київ — Чоп. Відкрите у травні 2009 р. (Тарабукін 2009b, арк. 21; Тарабукін, Ігруніна 2011b, с. 73). Займає північно-східний пологий схил невисокого піщаного підвищення правого берега р. Віва, висота над рівнем води 1,6—2,3 м. Поверхня пам'ятки задернована, покрита лучною рослинністю, раніше розорювалася. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 320 × (95—100) м (3,2 га). На поверхні зібрані різночасові знахідки (зокрема крем'яні відщепи та фрагменти кераміки доби пізнього середньовіччя), серед яких й фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури,

прикрашеного хвилястим або лінійним орнаментом (рис. 3: 5—9).

8. Болярка III. Багатошарове поселення за 650—700 м на північний схід від с. Болярка та за 580—600 м на північний схід від автодороги Київ—Чоп. Виявлене й обстежене в травні 2009 р. (Тарабукін 2009b, арк. 21—22; Тарабукін, Ігруніна 2011b, с. 73). Займає північно-західний пологий схил піщаного підвищення правого берега р. Віва, висота над рівнем заплави приблизно 2—2,6 м. Поверхня задернована, вкрита лучною рослинністю. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 170 × (45—50) м (0,85 га). На поверхні зібрані різночасові знахідки, зокрема фрагменти ліпного та ранньогончарного посуду Лука-Райковецької культури, прикрашеного хвилястим або лінійним орнаментом (рис. 3: 12, 13).

ТЕТЕРІВСЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

9. Бобрівка II. Поселення розташоване за 1,3—1,4 км на південний захід від с. Улянівка і за 700—750 м на північний схід від Бобрівського дачного масиву на землях ДП «Житомирське лісове господарство». Виявлене у квітні 2006 р. (Тарабукін 2006, арк. 36—37; Тарабукін, Ігруніна 2009, с. 162). Займає південно-західний пологий схил піщаного підвищення лівого берега р. Бобрівки, висота над рівнем води 1,8—2,2 м. Поверхню розривають, частково вона засаджена молодими саджанцями берези та дуба. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 280 × (40—60) м (1,56 га). На поверхні вздовж берега річки зібрані численні фрагменти різночасових артефактів, зокрема вінчик (рис. 3: 14) та стінка посуду з лінійним орнаментом (рис. 3: 15) курганного типу X—XI ст.

10. Гаркушене озеро I. Багатошарове поселення на території полігону (в межах колишнього с. Шумськ, його лівобережної частини). Розташоване за 3,8—4,2 км на південний захід від західної околиці с. Тетерівка й за 3,1—3,2 км на південний схід від с. Перлявка. Виявлене (пункт 11) й обстежене 1984 р. (Тарабукін 1982—1984, арк. 14, 64, табл. 47.2: 1—6). Займає вершину та схили мисоподібного виступу лівого берега р. Гнилог'ять. Із півдня і півночі обмежене вузькими, неглибокими, обводненими ярами, а зі сходу берегом річки. Культурні рештки простежені на ділянці розміром (118—135) × (35—70) м (0,94 га). Висота берега над рівнем води майже 5 м. Поверхня поселення задернована, вздовж ярів вкрита деревами й чагарником. У відслоненнях на краю тераси і на березі річки зібрані фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст. і гончарного посуду курганного типу із манжето-подібними вінцями X—XI ст. (рис. 4: 1—4).

11. Коротенька — Скеля. Багатошарове поселення на території полігону (на північ від колишнього с. Шумськ) за 2,7—3,2 км на південний захід від західної околиці с. Тетерівка й за 2,7—2,8 км на південний схід від с. Перлявка. Виявлене (пункт 12) 1984 р. (Тарабукін 1982—1984, лл. 15, 65, табл. 48: 1, 2), 1991 р. додатково його обстежив А. П. Томашевський (Томашевский, Гавритухин 1992, с. 4; рис. 1: В). Займає вершину піщаного підвищення першої надзаплавної тераси правого берега р. Гнилог'ять. Із південного заходу обмежене крутим скелястим берегом річки і крутим виступом, відомим під назвою Скеля Крашевського, а із північного заходу краєм надзаплавної тераси. У північній і північно-східній частині примикає до поселення ранньозалізного віку Коротенька. Висота над рівнем заплави 4—5 м. Поверхня задернована. Центральну частину перерізає із заходу

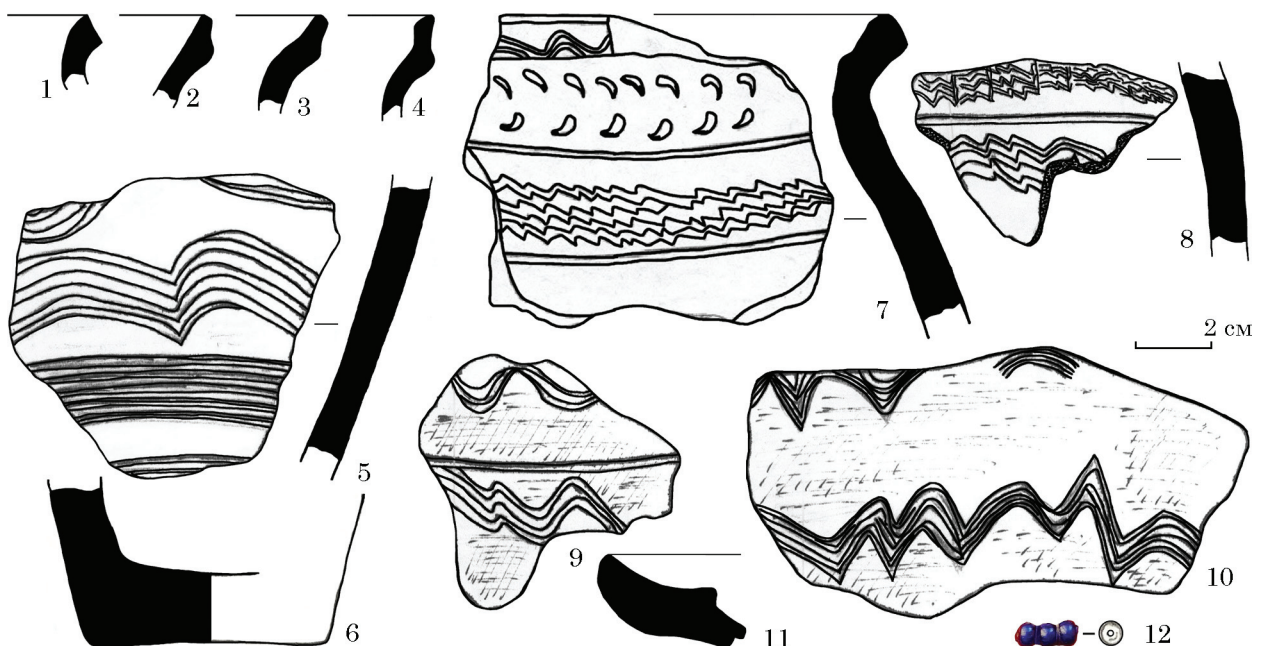

Рис. 4. Знахідки середини — другої половини I тис. н. е.: 1—4 — Гаркушене озеро I; 5—6 — Коротенька — Скеля; 7—12 — Тетерівка III

на схід вузький котлован завдовжки майже 8 м і завглибшки до 2,3 м. Культурний шар частково пошкоджений, потужністю до 0,40 м. На вершині і вздовж південно-західного краю підвищення проходять польові ґрунтові дороги. Культурні рештки, простежені на вершині вздовж берега річки, займають ділянку розміром 100 × (55—60) м (0,6 га). На поверхні та у відслоненнях культурного шару знайдені поодинокі фрагменти стінок і денця ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст., а також шматочки печини. Стінки посуду темно-коричневого кольору, завтовшки 1—1,8 см, поверхня шерехата. Тісто з домішками жорстви і шамоту. Одна стінка прикрашена лінійним і хвилястим орнаментом (рис. 4: 5). Денце пласке, кругле в плані, діаметром майже 6 см (рис. 4: 6). На денці спостерігаються сліди круглої підставки. Черепок темно-коричневого кольору, завтовшки 1,9 см, тісто з домішками жорстви й шамоту (Тарабукин 1982—1984, арк. 15, 66, табл. 49: 1—4).

12. Тетерівка II. Поселення розташовано за 2,3—2,7 км на південний захід від с. Тетерівка і за 2,2—2,3 км на південний схід від західної околиці с. Перлявка (на теренах полігону). Займає пологий схил піщаного підвищення першої надзаплавної тераси лівого берега р. Гнилоп'ять. Його територія розділена невеличкими лощинами і ярами на декілька частин (пункти 4—8). З півночі пам'ятка обмежена невеличким безіменним струмком. Територія частково задернована, по краю поросла деревами й чагарником. Культурні рештки простежені вздовж берега річки й займають ділянку розміром (320—350) × (70—95) м (3,32 га). На площі поселення у восьми пунктах зафіксовані відслонення культурного шару, рештки трьох жител із розвалами печей-кам'янок (пункти 4, 5 і 7, житла 1—3), ями (пункт 4а), місце ймовірного розташування залізробного центру (пункт 6), а також місця скупчення кераміки та інших артефактів (пункти 4б і 7а) (Тарабукин 1982—1984, арк. 6—13, табл. 17—40).

У пункті 4 на пологому схилі правого берега струмка виявлене відслонення культурного шару і скупчення каміння. Тут виконано зачистку площею 6 м². На глибині 0,3 м зафіксований розвал печі-кам'янки, розміром 2,10 × 1,60 м. Заповнення навколо представляє золисто-вугільний ґрунт темно-сірого кольору. На південь від розвалу, на рівні 0,25 м, зафіксоване овальне в плані заглиблення розміром 0,60 × 0,80 м, обмазане шаром глини завтовшки 2,5—3 см (Тарабукин 1982—1984, арк. 7). У розвалі печі та поруч неї зібрані фрагменти вінець, стінок і денця ліпного посуду Лука-Райковецької культури (рис. 5: 1—3, 8, 9) та дрібні кістки тварин. Знайдені вінця горщиків відігнуті назовні із заокругленим краєм, прикрашені пальцевими вдавленнями (рис. 5: 1, 2). Одна зі стінок оздоблена хвилястим орнаментом (рис. 5: 8). Із декількох уламків вдалось склеїти частину глиняної сковорідки, заввишки 3 см, округлу в плані, діаметром орієнтовно 23,5 см і з товщиною денця 1,3 см (рис. 5: 39). Сковорідка виготовлена із глини світло-коричневого кольору. Тісто містить домішки жорстви й шамоту. Крім того, у північній частині зачистки ви-

явлений фрагмент бронзової пластинки (бляшки) округлої форми, з двома наскрізними отворами по краях. Розміри фрагмента: довжина 3,7 см, ширина 2,2—2,6 см, товщина 0,1 см (рис. 5: 12).

За 7 м на південний схід від пункту 4 в пункті 4а у липні 1991 р. у вимивині ґрунту зафіксовано скупчення фрагментів ліпного посуду. На цьому місці здійснена зачистка на площі 1 × 1,5 м. На глибині 0,07—0,1 м на рівні материка в центрі зачистки виявлений розвал горщика з вінчиком, що типологічно наближений до варіанту 2 кераміки корчацького типу (рис. 5: 4), а поруч — дрібні перепалені кісточки. На глибині 0,10—0,28 м зафіксовані контури плями округлої форми діаметром 0,80—0,90 м. Яма коритоподібної форми в перетині, заглиблена на 0,25 м від рівня материка. Заповнення — світло-жовтий пісок із домішками золи і вугілля (Тарабукин 1982—1984, арк. 7—8). У південно-східній частині на глибині 0,07 м знайдене кільце із залізного дроту завтовшки 3 мм, діаметром 1,4—2,5 см (рис. 5: 11), у південно-західній, на глибині 0,17 м — залізний ніж завдовжки 12,2 см, завширшки 0,9—1,3 см (рис. 5: 36). У заповненні також містилось денце круглої форми, плоске, без закраїни, завтовшки 1,2 см. Черепок коричневого кольору із чорними плямами, поверхня шерехата, тісто з домішками піску, товченого кварцу і слюди (рис. 5: 9).

У пункті 4б на схід від пункту 4а (Тарабукин 1982—1984, арк. 8) знайдені фрагменти ліпного посуду корчацького типу (рис. 5: 5—7) та культури Лука-Райковецька, уламок глиняного хлібця, фрагмент залізного ножа і пряслице. Фрагмент хлібця круглої форми, заввишки 3 см, діаметром 7—8 см (рис. 5: 10). Пряслице в плані круглої, а в перетині — біконічної форми, заввишки 1,4 см, діаметром 2,2 см, із діаметром отвору 0,8—0,9 см (рис. 5: 13).

Пункт 5 розташований за 110 м на південь від пункту 4, біля південно-східного підніжжя пагорбоподібного підвищення, утвореного виходами кристалічних порід на поверхню. Тут, у відслоненнях ґрунту знайдені кілька невеликих скупчень каміння зі слідами вогню (розвал печі-кам'янки), поруч із якими зібрані фрагменти ліпного й гончарного посуду Лука-Райковецької культури. На місці руйнувань, у невеликому розкопі площею 33,5 м², виявлені залишки зруйнованого житла, орієнтовною площею 12 м². Заповнення об'єкта — темно-сіра земля зі значною домішкою вугликів та золи, дрібними кісточками та шматочками перепаленої глини. У його східній та південній частинах зафіксовані рештки дерев'яних обвуглених плах (Тарабукин 1982—1984, арк. 8—11).

Майже на всій площі заглибленого об'єкта, на рівні материка, знайдені безладно розміщені камені, що лише іноді утворювали скупчення. Біля першого скупчення виявлені фрагменти горщика з довгими, майже прямими вінцями із плечем, що виступає, і опуклим тулубом. Край вінця горизонтально зрізаний, прикрашений косою насічкою. Горщик по плечиках і тулубу прикрашений багаторядним ямковим орнаментом, що утворює ком-

Рис. 5. Знахідки середини — другої половини I тис. н. е. із поселення Тетерівка II: 1—13, 36, 39 — пункт 4 (4а, 4б); 14—19, 21 — пункт 5; 20, 22—35, 37—38 — культурний шар

позицію із дрібних крапок у вигляді горизонтальних ліній і фігур, зокрема свастики (рис. 5: 14). У другому скупченні знайдені розвал ліпного горщика Лука-Райковецької культури і глиняне пряслице. Горщик із вузькою шийкою, коротким плечем, опуклобокий із високими, відігнутими назовні вінцями й конічним тулубом. Витягнутих пропорцій, заввишки 17,5—18 см, з діаметрами вінчика 15—15,3 і денця 8,5—8,9 см відповідно. Край вінчика заокруглений. Горщик виготовлений із глини темно-коричневого кольору. Поверхня нерівна, бугорчата з виступами зерен кварцу, шерехата, із сіро-чорними плямами. Обпал нерівномірний. Тісто із домішками піску, товченого кварцу й жорстви. Подколи помітні лусочки слюди (рис. 5: 15). Типологічно близький вінцям варіанту 7 посуду Лука-Райковецької культури (Русанова 1973, с. 11, 13, рис. 2: 7). Пряслице темно-коричневого кольору, біконічної форми, заввишки 2,5 см, діаметром 3,2 см і з діаметром отвору 1,1 см. Поверхня вигладжена, у верхній частині прикрашена ямковим орнаментом (рис. 5: 16). Поряд, на південний схід від цього скупчення, знайдене ще одне глиняне пряслице грубої роботи, біконічне зі згладженим ребром, заввишки 1,9 см, діаметром 3 см і з діаметром отвору 1 см (рис. 5: 17). Із заповнення житла походять дві скляні намистини темно-синього кольору: одна із них (із чотирьох частин) завдовжки 2,5 см і діаметром 6 мм (рис. 5: 18) виявлена на глибині 0,35 м у центральній частині об'єкта, інша (із трьох частин) завдовжки 1 см та діаметром 3 мм (рис. 5: 19) знайдена в південно-східній частині на глибині 0,20 м.

У заповненні також виявлені два фрагменти стінок гончарного посуду. Їх черепок щільний із домішками піску, один із них прикрашений лінійним орнаментом (рис. 5: 21). Під час обстеження встановлено, що подібні фрагменти стінок гончарного посуду, зокрема і з лінійним орнаментом (рис. 5: 23—25), а також гончарних вінець (рис. 5: 26, 27, 29—32) поширені між пунктами 4—6 та 7а на ділянці розміром 140 × (25—60) м (0,84 га). Поряд знайдені ліпні вінця й орнаментовані стінки (рис. 5: 20, 22, 28, 33), фрагменти глиняних сковорідок (рис. 5: 37, 38), уламки залізних ножів (рис. 5: 34, 35).

У пункті 6, що розташований за 128 м на південний захід від 5, на терасі лівого берега струмка, на площі приблизно 100 м² на поверхні і у відслоненнях культурного шару зібрані фрагменти глиняних сопел-продухів, уламки шлаку й ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Тарабукин 1982—1984, л. 11).

Пункт 7 знаходиться за 22 м на схід від № 6. У проміїні яру на південно-західному схилі лівого берега струмка під час зачистки на глибині 0,65—0,80 м виявлені залишки житла: уламки згорілого дерева, скупчення каміння зі слідами вогнища (розвал печі-кам'янки), серед яких знайдені масивний уламок кам'яних жорен і фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Тарабукин 1982—1984, арк. 11—12). Уламок горщика з довгими, прямими вінцями, положим плечем і ледь опуклим тулубом. Його діаметр

23,4 см, край горизонтально зрізаний. Виготовлений із глини темно-коричневого кольору, тісто із домішками піску та жорстви (рис. 6: 1). Типологічно наближений до вінця варіанту 9 (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 9). На північний захід від скупчення каміння, на глибині 0,40 м, знайдено уламок глиняної сковорідки. Черепок світло-коричневого кольору, тісто із домішками піску, слюди й шамоту. У плані сковорідка округлої форми діаметром 26 см, заввишки 4,3 см і висотою бортика до 2,7 см. Вінця по краю прикрашені пальцевими вдавленнями (рис. 6: 10). Поруч знайдене глиняне пряслице темно-коричневого кольору, сплюснено-біконічної форми, заввишки 2,2 см, діаметром 3,3 см та з діаметром отвору 1,1 см (рис. 6: 3).

За 90 м на північний схід від попереднього локалізованій *пункт 7а* (Тарабукин 1982—1984, л. 12). Тут, у відслоненнях ґрунтової дороги, що перерізала південно-західну частину мисоподібного підвищення, зібрані фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури. Серед них один уламок горщика із короткими відігнутими назовні вінцями, вузькою шийкою, коротким плечем і опуклим тулубом. Край вінчика зрізаний, прикрашений пальцевими вдавленнями (рис. 6: 4). Типологічно він близький вінцям варіанту 8 (Русанова 1973, с. 11, рис. 2: 8). На поверхні знайдені ліпні стінки, зокрема й орнаментовані хвилею (рис. 6: 5), а також три фрагменти глиняних сковорідок (рис. 6: 6—8). Одна із них в плані округла, діаметром 24 см, заввишки 3,5 см, із висотою бортика 2 см і товщиною денця 1,5 см Тісто темно-коричневого кольору із домішками піску (рис. 6: 8).

Пункт 8 розташований за 105 м на південний схід від пункту 7. Відслонення культурного шару і скупчення артефактів зафіксовані на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Гнилоп'яті. Південна і південно-східна частина тераси зруйновані піщаним кар'єром. У південній частині у відслоненнях культурного шару зібрані фрагменти ліпного й гончарного посуду Лука-Райковецької культури, уламки печини та кістки тварин (Тарабукин 1982—1984, арк. 12—13). Під час зачистки знайдений масивний уламок жорен із граніту, в плані круглої форми, завтовшки 9,7 см, діаметром приблизно 35 см, із діаметром отвору 6,5 см (рис. 6: 11). Також виявлені ліпні та гончарні стінки, одна із яких прикрашена хвилястим і лінійним орнаментом (рис. 6: 9). В північно-східній частині місцезнаходження на поверхні знайдене глиняне грузило. Його розміри, см: висота 5, діаметр 3,5, діаметр отвору 0,9 (рис. 6: 2).

13. Тетерівка III. Поселення знаходиться за 2,7—3,1 км на південний захід від с. Тетерівка, за 2,3—2,4 км на південний схід від західної околиці с. Перлявка (на теренах полігону) та за 55—60 м на південний схід від поселення Тетерівка II. Займає пологий схил піщаного підвищення першої надзаплавної тераси лівого берега р. Гнилоп'яті. З півночі та північного сходу примикає частково заболочена заплава, завширшки 50—125 м. Біля підніжжя тераси де-не-де зафіксовано виходи джерельної води.

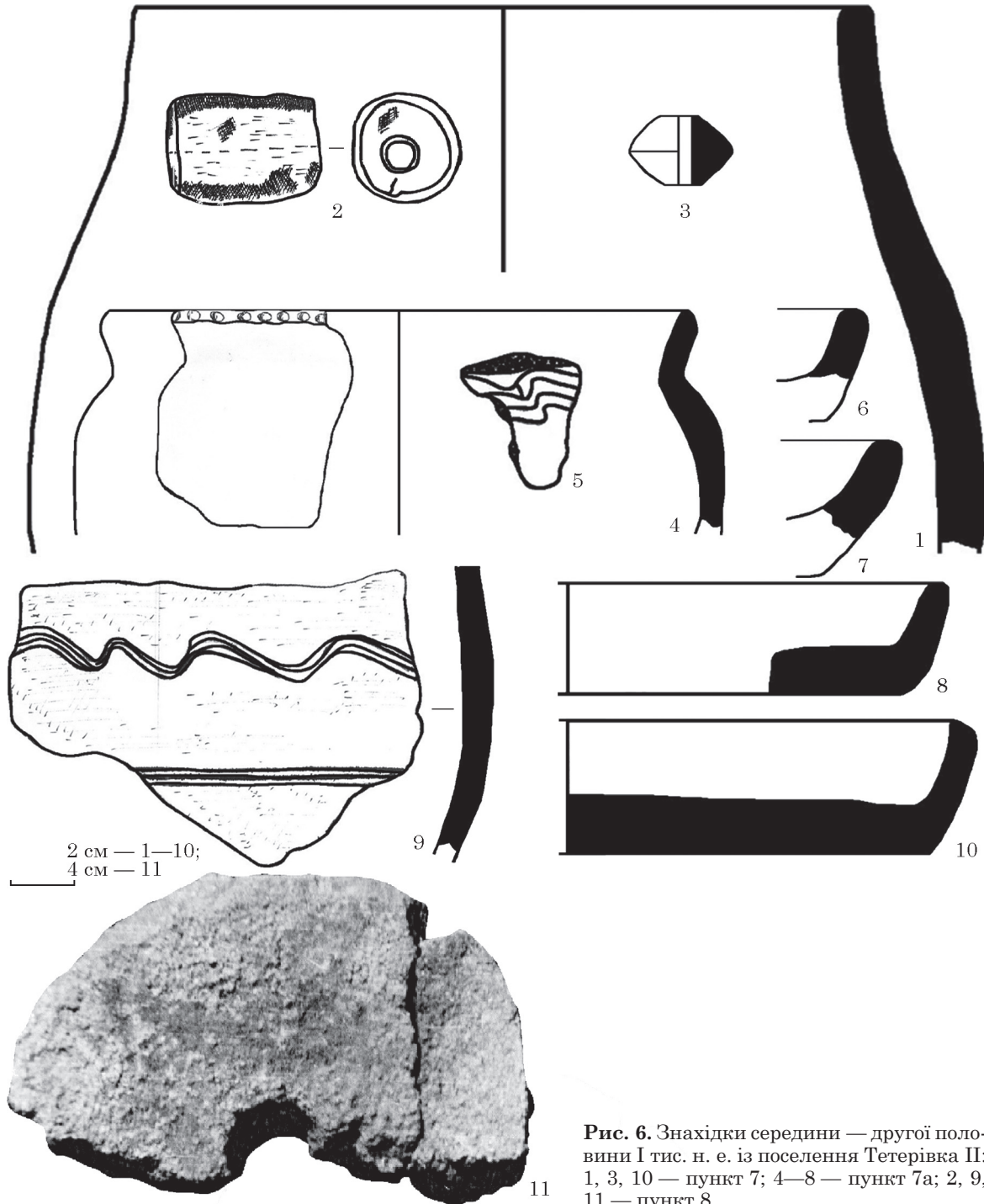

Рис. 6. Знахідки середини — другої половини I тис. н. е. із поселення Тетерівка II: 1, 3, 10 — пункт 7; 4—8 — пункт 7а; 2, 9, 11 — пункт 8

Іноді терасу прорізають невеликі яри. Територія пам'ятки частково задернована, по краю поросла деревами й чагарником. Культурні рештки простежені вздовж берега річки і займають ділянку розміром (300—320) × (55—80) м (2,56 га) (Тарабукин 1982—1984, арк. 13, табл. 29, 41—43).

Пункт 9 знаходиться за 120 м на південний схід від № 8 поселення Тетерівка II. У відслоненнях стінки яру, що перерізав терасу з південного заходу на північний схід, зафіксовані виходи культурного шару потужністю до 0,25 м, насиченого вугликами. Під час зачистки на глибині 0,20—0,40 м знайдені уламки каміння, вінець гончарного горщика (рис. 4: 7), фрагменти

стінок ліпного посуду Лука-Райковецької культури (рис. 4: 8—10), уламок глиняної сковорідки (рис. 4: 11) і скляна тричасна пронизна намистина темно-синього кольору з характерними невеличкими виступами по краях. Її розміри, см: довжина 1,5, діаметр 0,6, діаметр наскрізного отвору 1,0 (рис. 4: 12).

За 130 м на схід від попереднього у пункті 9а, на поверхні зафіксовані темні плями заповнень, на площі яких знайдені дрібні фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури (Тарабукин 1982—1984, лл. 13).

14. Улянівка I. Поселення або рештки залізрудного комплексу знаходяться за 1,2—1,3 км на

південний схід від південної околиці с. Улянівка. Пам'ятка виявлена у жовтні 2006 р. (Тарабукін 2006, арк. 42—43; 2007а, с. 363) і займає північно-східний пологий схил невисокого піщаного підвищення правого берега безіменного струмка (ліва притока р. Тетерева). Висота над рівнем води орієнтовно 1,5—2 м. Поверхня задернована, північно-східний край вкритий деревами і чагарником. Дерновий шар ґрунту на значній площі розкритий дикими тваринами. Знахідки поширені переважно по північно-східному краю підвищення і займають ділянку розміром 60 × 35—40 м (0,24 га). На поверхні зібрані фрагменти гончарного посуду Х—ХІ ст., зокрема прикрашені багаторядним лінійним орнаментом (рис. 3: 16—18), шматки печини та шлаку, уламки глиняних сопел-продухів (рис. 3: 19, 20).

НОВОГУЙВИНСЬКА СЕЛИЩНА ГРОМАДА

15. Станція Пряжів. Багатошарове поселення локалізоване за 1,2 км на південний схід від сільського кладовища, що в східній частині с. Пряжів та за 0,8—1 км на північний схід від залізничної станції Пряжів. Виявлене 1995 р. (Тарабукін 1996, арк. 6; 1997а, с. 16) і займає південний схил і вершину мисоподібного підвищення правого берега р. Куднянки. Висота над рівнем води орієнтовно 15—20 м. Із заходу поселення обмежено лісомною, що примикає до залізничної Житомир — Бердичів, а з півночі — лісом, що тягнеться до р. Гуйви у напрямі с. Скоморохи. Поверхню пам'ятки розорюють. На площі 210 × 115 м (2,4 га), поряд із матеріалами пізнього етапу трипільської культури та доби пізньої бронзи — раннього залізного віку, зібрані фрагменти ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст. і уламки гончарних стінок Х—ХІ ст.

16. Троянів. Поселення в центральній частині села, за 195—200 м на північний захід від будинку культури та за 210 м на північний захід від будівлі сучасної церкви. Виявлене мною у 1983 р. Займає південний та південно-східний пологий схил незначного підвищення в заплаві лівого берега р. Гнилоп'яті. Щовесні цю територію заливає вода. Культурні рештки зафіксовано вздовж берега річки на ділянці розміром 165 × (25—57) м (0,94 га). Після розливу навесні 1983 р. неподалік від краю берега виявлені рештки розмитої печі-кам'янки. На поверхні й серед розвалу печі зібрані фрагменти вінець, стінок і денців товстостінного ліпного посуду культури Лука-Райковецька VIII—IX ст. На стінках посуду є лінійний орнамент (рис. 7: 6—9). Синхронні поселення виявлені й обстежені Р. І. Виезжевим у 1947 р. уздовж лівого берега р. Гнилоп'яті, починаючи від мосту в центрі села й далі на північ і північний схід, практично до південної околиці с. Залізня (Виезжев 1952, с. 204).

СТАНИШІВСЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

17. Зарічани III. Багатошарове поселення розташоване за 350—360 м на північ від крайньої вулиці с. Зарічани та за 440—450 м на північний

захід від будівлі церкви на сільському кладовищі. Уперше його виявив 1945 р. Є. В. Махно (Махно 1945, арк. 18, 21), потому його неодноразово додатково обстежував я, у 1983, 1985 і 1992 рр. (Тарабукін 1992, арк. 23—24; 1994а, с. 18, 20; 2004, с. 15; 2008а, с. 148; Ярмошик 1983) і 2003 р. А. П. Томашевський. Воно займає підвищену частину плато високого, корінного, правого берега р. Тетерів. Із півночі площа пам'ятки обмежена крутим схилом до річки, а з півдня та південного-заходу — пологим схилом розлогої сухої балки. Із північно-західного боку пам'ятка примикає до укріплень давнього городища. Культурні рештки простежені на вершині плато, частково на південному та південно-західному схилах балки, вони займають ділянку розміром 162 × 135 м (2,18 га). Зафіксований культурний шар потужністю до 0,35 м. У південно-західній частині поселення зібрані фрагменти вінець, стінок і денців ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст., печина та кістки тварин. Поверхня посуду рівна, шорстка або горбкувата. Колір брунатний, жовтуватий, іноді плямистий. Стінки завтовшки 0,8—1,1 см. Вінець горщиків короткі зі слабким вигином назовні. Край косо зрізаний і вигладжений, прикрашений пальцевими вдавленнями (рис. 7: 1, 2). На площі пам'ятки також поширені матеріали XII—XIII ст.

18. Піски. Багатошарове поселення розташоване за 180—200 м на захід і південний захід від північно-західної околиці с. Піски (від краю вулиці), за 250—275 м на південний схід від старого кладовища, що біля південно-східної околиці с. Скоморохи та за 15—30 м на південь і південний схід від нового кладовища, що поміж селами Скоморохи і Піски. Виявлене у 1949 р. Р. І. Виезжевим (Виезжев 1955, с. 166). Додатково обстежено у жовтні 2016 р. (Тарабукін 2016, арк. 28—32). Займає південно-східний схил підвищення і вершину плато правого берега р. Гуйва. Висота над рівнем води приблизно 7—9 м. Поверхня частково задернована, вкрита лучною рослинністю, переважно розорена, зайнята городами. У південній частині проходить ЛЕП. З півдня поселення обмежено краєм підвищення, а із південного заходу та північного сходу — пологими схилами невеликих сухих улоговин. Культурні рештки поширені вздовж схилу підвищення і на вершині плато, займають ділянку розміром (255—270) × (60—105) м (2,83 га). На поверхні зібрані різночасові знахідки, зокрема крем'яні артефакти й уламки посуду пізнього етапу трипільської культури, фрагменти кераміки східнотшинецької та білогрудівської культур епохи бронзи, черняхівської культури та давньоруського часу. Ліпний посуд Лука-Райковецької культури VIII—IX ст. представлений фрагментами із черепком темно-коричневого, темно-сірого або жовтуватого кольорів, товщиною 0,8—1,4 см. Поверхня нерівна, гладка або шорстка, іноді на поверхні є зерна кварцу. Тісто із домішками дрібнозернистого піску і кварцу, помітні лусочки слюди або груботовченого кварцу, жорстви, іноді шамоту. В середині деяких фрагментів є темно-

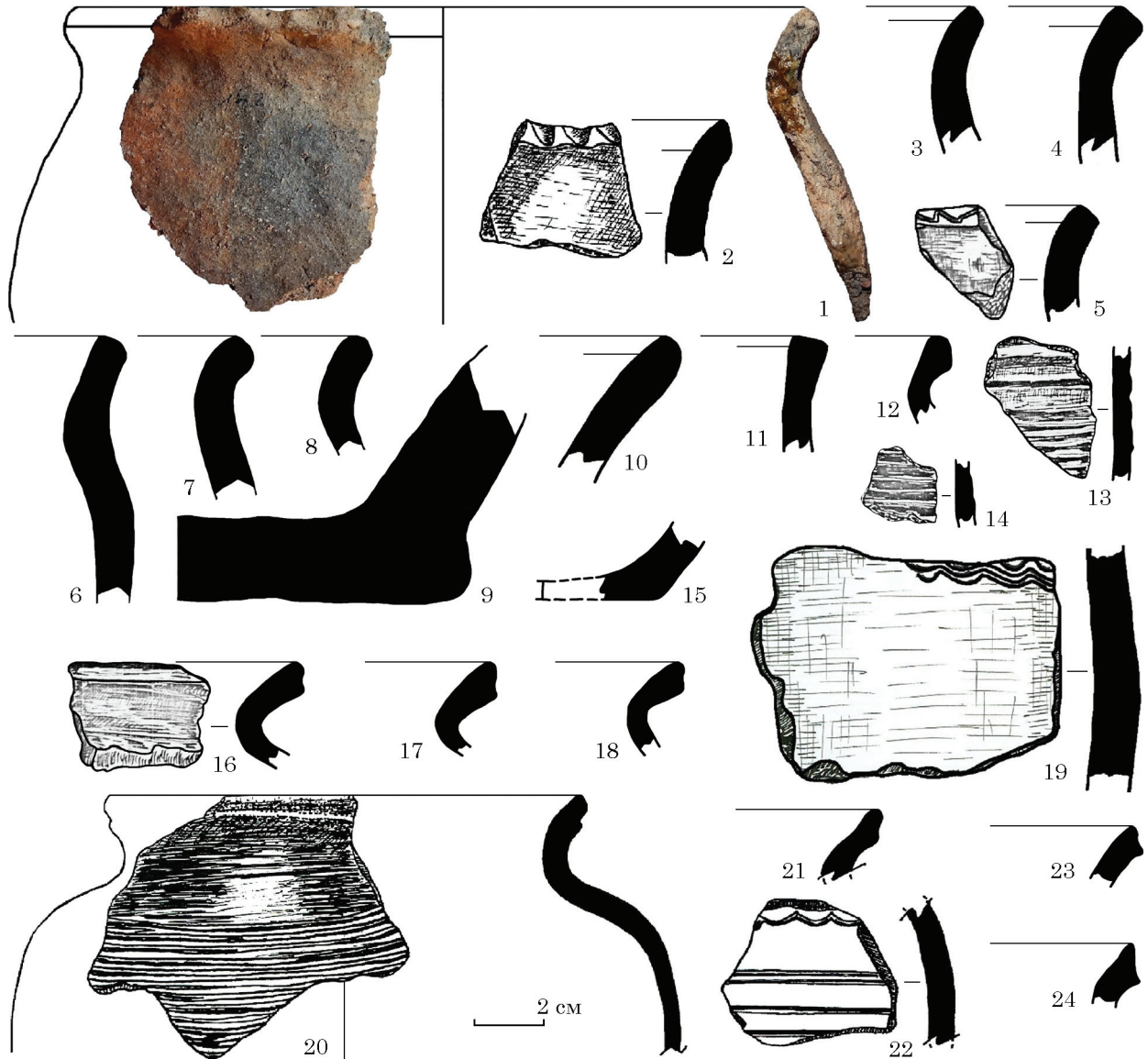

Рис. 7. Фрагменти глиняного посуду середини — другої половини I тис. н. е.: 1—2 — Зарічани III; 3 — Туровець I; 4 — Туровець II, 5 — Калинівка — Вал; 6—9 — Троянів; 10—11 — Калинівка III; 12—15 — Калинівка IV; 16—17 — Левків I; 18 — Левків III; 19 — Малі Кошариця Ia; 20—22 — Кам'яний Брід II; 23—24 — Кожухівка I

колірні смужки, утворені внаслідок нерівномірного обпалу. Вінця майже прямі або відігнуті назовні, край плаский горизонтальний або зрізаний під кутом назовні, зовнішній діаметр в межах 22—25 см (рис. 8: 1, 2). Стінки прикрашені багаторядною смугою врізного вузького або трохи розлогого лінійного чи хвилястого орнаментів (рис. 8: 3—8). Денця пласкі, без або із ледь помітними слідами закраїни, діаметром 9—10 см (рис. 8: 9, 10).

19. Туровець I. Багатошарове поселення за 850—900 м на захід від південно-західної околиці с. Туровець. Виявлене у 1994 р. (Тарабукін, 1994b, арк. 5; 2000, с. 167). Займає пагорбоподібне піщане підвищення правого берега безіменного струмка (права притока р. Рівець). Висота над рівнем води 1,5—2 м. Північно-східна частина зруйнована піщаним кар'єром, нині заболоченим. Культурний шар має потужність 0,75—1 м.

Культурні рештки зафіксовано на ділянці розміром 162 × 103 м (1,6 га). На поверхні і у відслоненнях культурного шару, поряд із фрагментами кераміки доби бронзи й раннього залізного віку, зібрані фрагменти ліпного посуду Лука-Райковоцької культури VIII—IX ст. (рис. 7: 3).

20. Туровець II. Багатошарове поселення розташоване за 0,9—1 км на захід від південно-західної околиці с. Туровець. Виявлене 1994 р. (Тарабукін, 1994b, арк. 5—6; 2000, с. 167). Займає пологий північний схил лівого берега безіменного струмка (практично навпроти попередньої пам'ятки). Висота над рівнем води до 1 м. Поверхня розорена. Культурні рештки витягнуті вздовж берега струмка й займають ділянку розміром 105 × (20—35) м (0,36 га). На ріллі окрім фрагментів ліпного посуду доби бронзи — раннього залізного віку, знайдений вінчик посуду Лука-Райковоцької культури IX—X ст. (рис. 7: 4).

ГЛИБОЧИЦЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

21. Калинівка — Вал. Багатошарове поселення за 300 м на південь від центральної частини південної околиці с. Калинівка. Виявлене 1992 р. (Тарабукін 1992, арк. 7—8). Займає верхню ділянку мисоподібного підвищення лівого берега безіменного струмка. Висота берега над рівнем води орієнтовно 5,6 м. Поверхня розорена. У горішній частині підвищення з південно-східної сторони збудовано ґрунтозахисний вал. Південна частина задернована. Культурний шар потужністю до 0,37 м. Культурні рештки займають ділянку розміром 78 × 50 м (0,39 га). На поверхні та в шурфі поряд із керамічними артефактами раннього залізного віку зібрані фрагменти гончарного посуду IX—X ст. Уламки червонувато-жовтого кольору. Поверхня рівна або горбкувата, але шорстка. Товщина стінок 0,8—1 см. Тісто з домішками товченого кварцу й шамоту, вінчик короткий, ледь відігнутий назовні. Край косо зрізаний назовні і прикрашений зверху врізною хвилястою лінією. Такий самий орнамент є по краю вінчика з внутрішньої сторони (рис. 7: 5).

22. Калинівка III. Багатошарове поселення розташоване за 660 м на південь від центральної частини південної околиці с. Калинівка. Виявлене під час розвідки 1992 р. (Тарабукін 1992, арк. 8—9). Пам'ятка займає верхівку, західний і північний схили мисоподібного підвищення правого берега струмка. Висота над рівнем води від 1,7 до 6,8 м. З півночі поселення обмежене берегом струмка, із заходу — неглибокою балкою, на дні якої помітні сліди пересохлого струмка. З півдня і сходу природніх меж немає. Поверхню розорюють. Культурний шар потужністю до 0,45 м. Знахідки зосереджені вздовж берега струмка на ділянці розміром 135 × 109 м (1,47 га). На поверхні та в шурфі зібрані різночасові знахідки, зокрема два фрагменти вінець ліпного посуду. Один із них короткий, прямий, з горизонтально вигладженим потовщенням у горішній частині. У тісті домішки піску (рис. 7: 11). Другий вінчик довгий, нахилений назовні, його край округлий. У тісті домішки чимало зерен кварцу, слюди й шамоту (рис. 7: 10). За вказаними ознаками обидва вінчики можна віднести до Лука-Райковецької культури й датувати IX—X ст. На пам'ятці також знайдені фрагменти кераміки XII—XIII ст.

23. Калинівка IV Багатошарове поселення за 350 м на південь від південно-східної околиці с. Калинівка. Виявлене 1992 р. (Тарабукін 1992, арк. 6—7). Займає верхній майданчик мисоподібного підвищення лівого берега безіменного струмка. Висота берега над рівнем води до 9 м. Зі східної сторони обмежене схилом глибокої балки. Східна і південно-східна частини задерновані, вкриті сосною посадкою і чагарником. Культурні рештки займають витягнуту вздовж берега струмка ділянку розміром (65—90) × 80 м (0,72 га). Зафіксований культурний шар потужністю до 0,35 м. На поверхні та в шурфі, поруч із уламками кераміки раннього залізного віку,

зібрані фрагменти ліпного товстостінного посуду Лука-Райковецької культури IX—X ст. Стінки завтовшки 0,9—1,2 см із горбкуватою поверхнею і домішками грубих зерен кварцу і шамоту в тісті. Також зібрано фрагменти гончарного посуду X—XI ст. Черепок щільний коричневого, червоного та сірого кольорів. Поверхня рівна, шорстка. Тісто з домішками піску, дрібнотовченого кварцу, іноді шамоту і дрібних цяточок слюди. Вінчик короткий, відігнутий назовні, край плаский, зрізаний назовні, верх плаский, горизонтально згладжений (рис. 7: 12). Стінки завтовшки 0,4—0,6 см, деякі прикрашені багаторядним лінійним орнаментом (рис. 10: 13, 14). Денця плоскі, рівні, завтовшки 0,7 см. Діаметр одного із них становить 7 см (рис. 10: 15). На денцях є підсіпка із піску.

24. Левків I. Багатошарове поселення розташоване за 440 м на північний захід від с. Левків. Виявлене 1992 р. (Тарабукін 1992, арк. 5—6). Займає верхів'я мисоподібного підвищення, утвореного з північної сторони широкою і глибокою балкою, на дні якої є струмок, а з південно-східної — глибокою, але дещо вузькою балкою. Балки поросли лісом і чагарником. Підвищення в плані овальне, витягнуте з південного заходу на північний схід. Висота над рівнем води приблизно 10 м. Із північного заходу, півдня і північного сходу поселення обмежене схилами балок. У центральній частині проходить ЛЕП. Поверхню розорюють. Культурний шар потужністю 0,35—0,40 м. Культурні рештки займають ділянку розміром 190 × 109 м (2,07 га). На поверхні та в шурфі зібрані нечисленні артефакти раннього залізного віку, фрагменти гончарного посуду давньоруського часу й доби розвинутого середньовіччя, зокрема курганного типу. Черепок щільний, темно-коричневого, червоного, рожевого та сірого кольорів. Поверхня рівна, шорстка. Тісто з домішкою дрібнозернистого піску, кварцу, іноді в поєднанні зі слюдою. Вінця короткі, відігнуті назовні. Край навскіс зрізаний і профільований по зрізу неглибокою виїмкою (рис. 7: 16, 17). Таке моделювання вінець характерне для посуду X — першої половини XI ст. Стінки завтовшки 0,3—0,8 см, орнаментовані лінійним орнаментом.

25. Левків III. Багатошарове поселення розташоване за 1 км на захід від с. Левків. Виявлене у 1992 р. (Тарабукін 1992, арк. 3—4). Займає східну частину мисоподібного підвищення, утвореного з північної і південної сторін глибокими балками, на дні яких протікають струмки. Висота над рівнем води від 12 до 24 м. Поверхня розорена. Культурний шар потужністю до 0,60 м. Культурні рештки займають ділянку розміром 304 × (161—321) м (9,75 га). На поверхні та в шурфі зібрані фрагменти гончарного посуду давньоруського часу, уламки печини й кістки тварин, зокрема вінчик із потовщеним краєм, подібним до манжета, але згладженого і слабо профільованого неглибокою виїмкою (рис. 7: 18). Таке моделювання вінець характерне для посу-

ду середини — другої половини XI ст. (Кучера 1984, с. 10).

26. Малі Кошарища Ia. Поселення розташоване у лісовому масиві за 250—290 м на схід від с. Малі Кошарища. Відкрите 1999 р. (Тарабукін 1999, арк. 19). Займає схил другої надзаплавної тераси правого берега р. Тетерів. Висота над рівнем першої тераси орієнтовно 2,2 м. Поверхня задернована, вкрита змішаним лісом. На північному схилі тераси у відслоненнях ґрунтової дороги на площі 30 × 35 м (0,10 га) зібрані дрібні фрагменти ліпного посуду VIII—IX ст., зокрема стінку прикрашену хвилястим орнаментом (рис. 7: 19).

СТАРОСІЛЕЦЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

27. Кам'яний Брід II. Багатошарове поселення розташоване за 250—300 м на схід від с. Кам'яний Брід. Виявлене в червні 1997 р., додатково обстежене в серпні 1998 р. (Тарабукін 1997b, арк. 11—12; 1998, арк. 8). Займає невеличке мисоподібне підвищення лівого берега р. Бистрївки. Висота над рівнем води до 2 м. Поверхня задернована. У південно-західній частині підвищення спостерігаються виходи кристалічних порід, у східній частині поверхня піщана. Культурні рештки простежено вздовж берега річки на ділянці розміром 75 × (30—45) м (0,33 га). Культурний шар потужністю 0,25—0,32 м. На площі пам'ятки зібрані уламки ліпного посуду східнотшинецької культури доби середньої бронзи, уламки посуду із перлинним орнаментом ранньозалізного віку, фрагменти кружального посуду XII—XIII та XVI—XVIII ст. У південно-східній частині поселення, у шурфі на глибині 0,16—0,20 м зафіксоване скупчення уламків гончарного горщика, із вінцями, нахиленими назовні, що має потовщення у вигляді манжета. Плечики та стінки майже до рівня денця прикрашені багаторядним лінійним орнаментом (рис. 7: 20). Також знайдені фрагменти вінець (рис. 7: 21; 8: 13—17), стінок (рис. 7: 22; 8: 18—21) і денця (рис. 8: 22). Такий посуд із характерним моделюванням вінець і орнаментациєю належить до посуду курганного типу і датований у межах X — першої половини XI ст. (Кучера 1984, с. 10—11).

ПОПІЛЬНЯНСЬКА СЕЛИЩНА ГРОМАДА

28. Липки — Ірпінь II. Багатошарове поселення за 2,7 км на північний схід від північної околиці с. Липки. Виявлене у квітні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 120—121). Займає північний пологий схил піщаного підвищення в заплаві правого берега р. Ірпінь. Висота над рівнем заплави орієнтовно 3,7—4 м. У південній частині вздовж лісу проходить польова ґрунтова дорога. Поверхня задернована, раніше була оранкою. Горішній шар ґрунту місцями розкритий унаслідок життєдіяльності диких тварин. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 150 ×

35—40 м (0,6 га). На поверхні серед численних артефактів, зокрема крем'яних виробів й уламків ліпного посуду епохи бронзи, знайдений фрагмент вінчика гончарного посуду з манжетоподібними вінцями X—XI ст. (рис. 8: 23).

ЗВЯГЕЛЬСЬКИЙ РАЙОН

ГОРОДНИЦЬКА СЕЛИЩНА ГРОМАДА

29. Городниця — Анастасівка III. Багатошарове поселення розташоване за 350—400 м на північний схід від північної околиці с. Анастасівка. Виявлене у квітні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 95—97). Займає південно-західний пологий схил піщаного підвищення першої надзаплавної тераси правого берега р. Случ. Зі сходу та південного-сходу площа пам'ятки обмежена схилом балки, на дні якої протікає безіменний струмок. Висота над рівнем води в межах 4—5,3 м. Поверхня розорена, вкрита молодими саджанцями берези. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 80 × 25—40 м (0,32 га). На поверхні та у відслоненнях піщаного ґрунту разом із артефактами епохи бронзи знайдені фрагменти гончарного посуду курганного типу X—XI ст.: вінчик із косо зрізаним краєм (рис. 8: 11) та стінка, прикрашена багаторядним лінійним орнаментом (рис. 8: 12).

КОРОСТЕНСЬКИЙ РАЙОН

УШОМИРСЬКА СІЛЬСЬКА ГРОМАДА

30. Мойсіївка II. Багатошарове поселення розташоване за 900—950 м на північний схід від кладовища, що біля південно-східної околиці с. Мойсіївки. Виявлене в жовтні 2007 р. (Тарабукін 2007b, арк. 50—51). Займає мисоподібне піщане підвищення лівого берега безіменного струмка (права притока р. Лемня, басейн р. Ірша). Висота над рівнем води орієнтовно 2,8—3,1 м. Поверхня задернована, раніше була оранкою, місцями, особливо по краю тераси, поросла сосною та берізками. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 150 × (35—40) м (0,6 га). На поверхні серед матеріалів доби бронзи — раннього залізного віку та пізнього середньовіччя знайдені вінчик із косо зрізаним краєм або потовщенням у вигляді манжети (рис. 8: 24) та стінка гончарного посуду, прикрашена багаторядним лінійним орнаментом курганного типу X—XI ст. (рис. 8: 25).

МАЛИНСЬКА МІСЬКА ГРОМАДА

31. Малин I. Багатошарове поселення, можливі посад, у південно-східній частині м. Малина, неподалік вулиці Городищанської. Виявлене у вересні 2006 р. (Тарабукін 2006, арк. 65; 2007a, с. 364; Тарабукін, Ігруніна 2011a, с. 161). Займає підвищення лівого берега р. Ірша. У південно-західній частині садиби ПТУ № 36 у викидах ґрунту

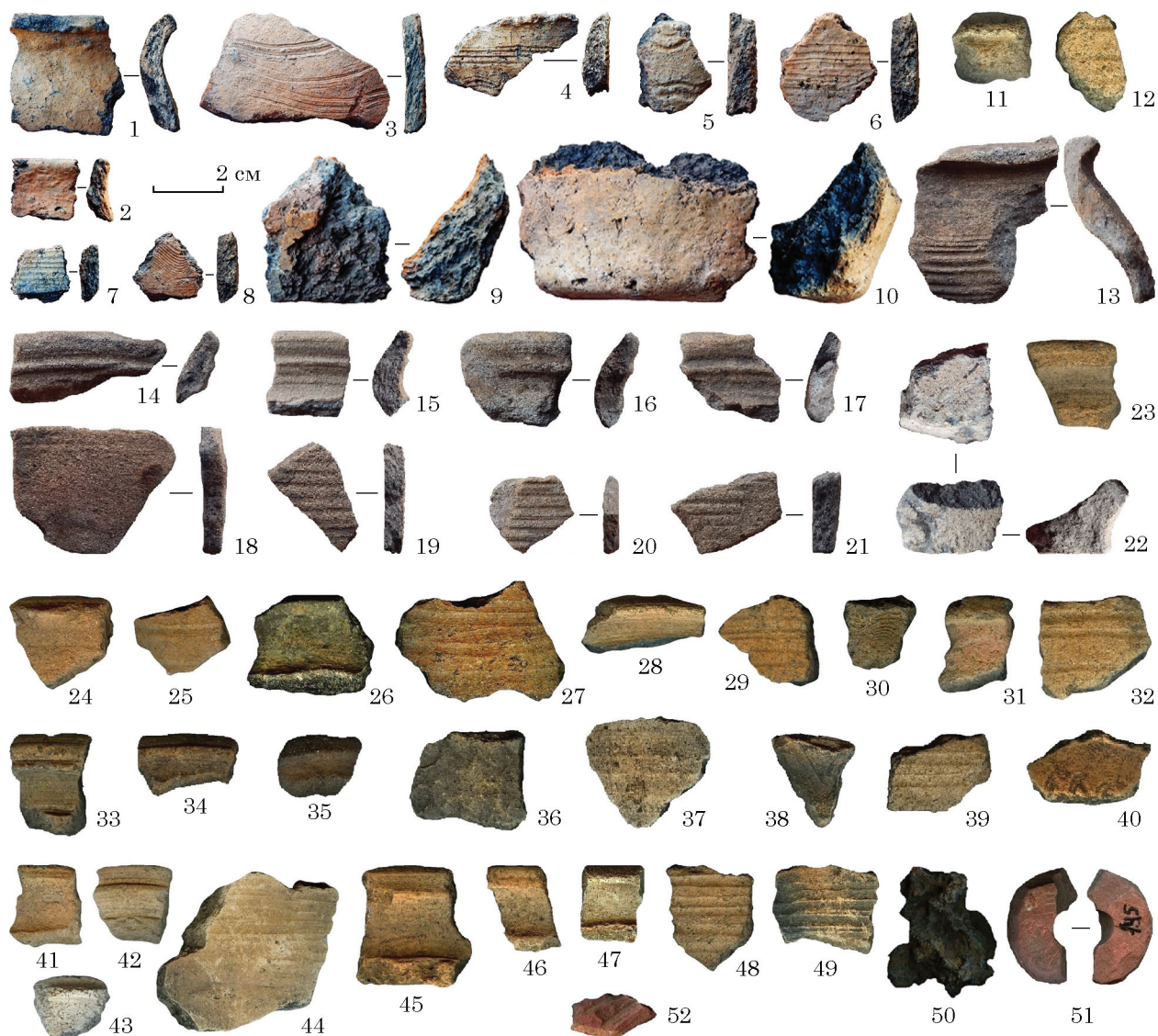

Рис. 8. Знахідки середини I — початку II тис. н. е. із пам'яток Житомирщини: 1—10 — Піски; 11—12 — Городниця — Анастасівка III; 13—22 — Кам'яний Брід II; 23 — Липки — Ірпінь II; 24—25 — Мойсіївка II; 26—27 — Малин I; 28—30 — Пиріжки I; 31—32 — Коростень — Чолівка; 33—40 — Васьковичі — Бехи; 41—44 — Кожухівка I; 45—52 — Павлюківка I

виробничої ями зібрано різноманітні артефакти (зокрема численні уламки кружалного посуду XII—XIII та XVII—XIX ст.), серед них фрагмент вінчика з косозрізаним краєм ліпного посуду Лука-Райковецької культури VIII—IX ст. (рис. 8: 26) і фрагменти стінок гончарного посуду курганного типу X—XI ст., одна з яких прикрашена багаторядним лінійним орнаментом (рис. 8: 27).

32. Пиріжки I (рис. 1: 32). Поселення розташоване за 550—600 м на схід від північно-східної околиці с. Пиріжки. Виявлене в жовтні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 86—87). Займає північно-східний пологий схил піщаного підвищення правого берега р. Лумля (права притока р. Різня, басейн р. Ірша). З півночі та північного-сходу площа пам'ятки обмежена неглибокою балкою, на дні якої є сліди нині пересохлого струмка. Висота над рівнем води приблизно 1,9—2,6 м. Поверхня задернована, вкрита лучною рослинністю, місцями відслонена. У центральній час-

тині проходять ЛЕП і польова ґрунтова дорога. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 150 × (35—60) м (0,9 га). На поверхні зібрані фрагменти ліпного і ранньогончарного посуду Лука-Райковецької культури IX—X ст. (рис. 8: 28—30).

КОРОСТЕНСЬКА МІСЬКА ГРОМАДА

33. Васьковичі — Бехи. Поселення розташоване приблизно за 3,4—3,5 км на південь від с. Васьковичі. Відкрите й обстежене у серпні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 63—64). Займає вершину та схили невисокого піщаного підвищення серед заболоченої місцевості між двома безіменними струмками, які фактично пересохли. Висота над рівнем струмка, що примикає із східного боку, становить приблизно 1,5—2 м. Поверхня задернована, вкрита лучною рослинністю, місцями її перерили дикі тварини. У східній

частині проходять ґрунтова польова дорога та лінія зв'язку. Знахідки поширені на вершині та вздовж південного схилу підвищення на ділянці розміром 190 × (60—70) м (1,33 га). На поверхні та в кротовинах зібрані фрагменти вінець і стінок ранньогончарного посуду Лука-Райковецької культури, прикрашених хвилястим і лінійним орнаментом, які можна датувати в межах IX—X ст. (рис. 8: 33—40).

34. Кожухівка I. Багатошарове поселення розташоване за 550—600 м на північ від с. Кожухівка. Виявлене у травні 2007 р. (Тарабукін 2007b, арк. 45—46; 2009a, с. 337). Займає вершину та південний пологий схил піщаного підвищення лівого берега безіменного струмка (ліва притока р. Кремно, басейн р. Уж). Висота над рівнем води орієнтовно 1,6—2,2 м. Відстань від русла струмка досягає 55—60 м. У верхній частині пагорб перерізаний шосе Київ—Ковель, яке розділяє археологічний об'єкт на дві частини: південну і меншу за розміром північну. Поверхня з півдня розорена, у північній частині поверхневий шар ґрунту було знято під час будівництва автодороги. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 355 × (160—180) м (6,39 га). На поверхні поряд із крем'яними артефактами епохи мезоліту, уламками ліпних стінок невизначеного часу та вінчиком XVII—XVIII ст., зібрані уламки залізних шлаків, фрагменти вінець (рис. 7: 23, 24; 8: 41—43) і стінок (рис. 8: 44) гончарного посуду X—XI ст.

35. Коростень — Чолівка. Багатошарове поселення розташоване між м. Коростень і с. Чолівка, орієнтовно за 1—1,1 км на південний захід від вулиці Романа Шухевича (колишня Гастелло) та 190—220 м на схід від залізниці Житомир—Київ. Виявлене в березні 2009 р. (Тарабукін 2009b, арк. 27—28; Тарабукін, Ігруніна 2011b, с. 74). Займає вершину та північно-західний пологий схил підвищення лівого берега безіменного струмка (ліва притока р. Уж). Висота над рівнем води приблизно 2,5—3 м. Поверхня розорена, місцями задернована. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 200 × (60—80) м (1,6 га). На поверхні та риллі зібрані крем'яні відщепи мезонеолітичного часу та фрагменти гончарного посуду X—XI ст. (рис. 8: 31—32).

ОВРУЦЬКА МІСЬКА ГРОМАДА

36. Павлюківка I. Багатошарове поселення розташоване за 0,9—1 км на південний схід від с. Павлюківка. Виявлене у березні 2008 р. (Тарабукін 2008b, арк. 106—107). Займає південний та південно-західний пологий схил піщаного підвищення лівого берега безіменного струмка. Висота над рівнем води орієнтовно 1,5—2,5 м. Поверхня задернована, поросла лучною рослинністю, раніше була оранкою. У південно-східній частині проходить ЛЕП. Східна частина поросла сосновим лісом. Знахідки поширені вздовж схилу підвищення і займають ділянку розміром 250 × (35—40) м (1 га). На поверхні зібрані фраг-

менти вінець (рис. 8: 45—47), стінок (рис. 8: 48, 49) і донець гончарного посуду IX—XI ст., уламок пірофілітового сланцю (рис. 8: 52) і уламок залізного шлаку (рис. 8: 50). Окрім того, знайдений фрагмент заготовки пірофілітового пряслиця біконічної форми заввишки 0,9—1,2 см, діаметром 3,2 см та з діаметром отвору 0,9 см (рис. 8: 51). Також тут наявні крем'яні відщепи доби мезоліту—неоліту.

Висновки. Наведені дані доповнюють археологічну карту пам'яток ранньослов'янського (VIII—IX ст.) та початкового етапу давньоруського часу (X—XI ст.) на Житомирщині. Вони можуть стати підґрунтям для подальших поглиблених наукових досліджень. Значний інтерес може становити група пам'яток, на яких знайдені різномасштабні древлянські старожитності, передусім кераміка, яка засвідчує їхній безперервний розвиток упродовж VIII — першої половини XI ст. В одному випадку, на поселенні Тетерівка II у нижній течії р. Гнилоп'яті, наявні ще й матеріали празько-корчацької культури V—VII ст. Стаціонарні дослідження цього об'єкта дадуть можливість визначити хронологію, основні і перехідні фази розвитку матеріальної культури тогочасного населення.

У будь-якому випадку, подальше виявлення, спеціальне дослідження, взяття на сучасний облік та забезпечення охорони пам'яток цієї доби є вкрай важливим і гостроактуальним завданням для археологів і пам'яткоохоронців Житомирщини та всієї України.

ЛІТЕРАТУРА

- Виезжев, Р. І. 1952. Археологічні пам'ятки нижньої течії р. Гнилоп'яті. *Археологічні пам'ятки УРСР*, III, с. 197-206.
- Виезжев, Р. І. 1955. Археологічні пам'ятки верхньої течії р. Гнилоп'яті та нижньої течії р. Гуйва. *Археологічні пам'ятки УРСР*, V, с. 165-167.
- Ієвлев, М. М., Петраускас, А. В., Тарабукін, О. О., Хададова, М. В. 2018. Археологічні дослідження в історичній частині м. Житомир у 2016 р. В: Бондарь, К. М., Ієвлев, М. М., Петраускас, А. В., Тарабукін, О. О., Хададова, М. В., Цюпа, І. В. *Древлянські старожитності. Археологічні дослідження в Житомирі*. Київ: Стародавній світ, с. 97-148.
- Кучера, М. П. 1984. Поселения Среднего Поднепровья (Городища. Селища). В: Баран, В. Д. (ред.). *Древнерусские поселения Среднего Поднепровья (археологическая карта)*. Киев: Наукова думка, с. 6-27.
- Махно, Є. В. 1945. *Звіт за Житомирську розвідувальну археологічну експедицію 1945 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1945/9.
- Петраускас, А. В., Ієвлев, М. М., Хададова, М. В., Тарабукін, О. О. 2016. *Звіт про археологічні дослідження в м. Житомир Житомирської обл. в 2016 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2016.
- Петрашенко, В. О. 1992. *Слов'янська кераміка VIII—IX ст. Правобережжя Середнього Подніпров'я*. Київ: Наукова думка.
- Русанова, И. П. 1973. *Славянские древности VI—IX вв. между Днпром и Западным Бугом*. Свод археологических источников, Е1-25. Москва: Наука.

Русанова, И. П. 1976. *Славянские древности VI—VII вв. (культура пражского типа)*. Москва: Наука.

Тарабукин, А. А. 1982—1984. *Отчёт об охранных работах в нижнем течении р. Гнилопять в Житомирской области в 1982—1984 гг.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1982—1984/200.

Тарабукин, О. О. 1992. *Звіт про роботи Житомирської археологічної розвідувальної експедиції на території м. Житомира та Житомирського району в 1992 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1992/46.

Тарабукин, О. О. 1994а. *Археологічна карта Житомира*. Житомир: Житомирський вісник.

Тарабукин, О. О. 1994b. *Звіт про археологічні розвідки на території Житомирської області в 1994 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1994/23.

Тарабукин, О. О. 1996. *Звіт про археологічні розвідки на території Житомирської області в 1995—1996 рр.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1996/46.

Тарабукин, О. О. 1997а. Археологічні розвідки в басейні середнього Тетерева на Житомирщині. *Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*, 16: Житомирщина крізь призму століть. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (17—19 вересня 1997 р., Житомир), с. 16-18.

Тарабукин, О. О. 1997b. *Звіт про археологічні розвідки на території Житомирської області в 1997 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1997/57.

Тарабукин, О. О. 1998. *Звіт про археологічні розвідки на території Житомирської області в 1998 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1998/29.

Тарабукин, О. О. 1999. *Звіт про археологічні розвідки на території Житомирської області в 1999 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1999/19.

Тарабукин, О. О. 2000. Розвідки на Житомирщині в 1994 році. *Археологічні дослідження в Україні 1994—1996 рр.*, с. 165-167.

Тарабукин, О. О. 2004. До питання виникнення давнього Житомира за археологічними даними. *Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*, 31: Житомиру — 1120 (884—2004), с. 14-19.

Тарабукин, О. О. 2006. *Звіт про проведення наукової археологічної експертизи матеріалів (проектів) відводу земельних ділянок та розвідок на території Житомирської області у 2006 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2006/8.

Тарабукин, О. О. 2007а. Нові пам'ятки давньоруського часу на Житомирщині. *Археологічні дослідження в Україні 2005—2007 рр.*, с. 363-364.

Тарабукин, О. О. 2007b. *Звіт про проведення наукової археологічної експертизи матеріалів (проектів) відводу земельних ділянок та розвідок на території Житомирської області у 2007 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2007/193.

Тарабукин, О. О. 2008а. Нові матеріали до археологічної карти середньовічного Житомира та його околиць. В: Моця, О. П. (ред.). *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради*. П. Коростень: Тріада С, с. 146-152.

Тарабукин, О. О. 2008b. *Звіт про проведення наукової археологічної експертизи матеріалів (проектів) відводу земельних ділянок та розвідок на території Житомирської області у 2008 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2008/129.

Тарабукин, О. О. 2009а. Археологічні розвідки на Житомирщині у 2007 р. *Археологічні дослідження в Україні 2006—2007 рр.*, с. 335-339.

Тарабукин, О. О. 2009b. *Звіт про результати попереднього обстеження земельних ділянок та вивчення стану збереження пам'яток археології*

на території Житомирської області у 2009 р. Науковий архів бібліотеки Житомирського обласного краєзнавчого музею, № 398.

Тарабукин, О. О. 2016. *Звіт про проведення археологічних розвідок на території Житомирської області у 2016 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2016/13.

Тарабукин, О. О., Ігруніна, С. О. 2009. До археологічної карти Житомирського району. *Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*, 41: Україна від епохи УНР до початку ХХІ століття. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, с. 161-167.

Тарабукин, О. О., Ігруніна, С. О. 2011а. До археологічної карти Малинського району. *Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*, 46: М. М. Миклухо-Маклай — вчений, мандрівник, гуманіст. Матеріали міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 165-річчю від дня народження вченого-енциклопедиста (29—30 вересня 2011 року, м. Малин), с. 161-171.

Тарабукин, О. О., Ігруніна, С. О. 2011b. Нові пам'ятки VIII—XIII ст. на Житомирщині. В: *Середньовічні міста Полісся. Тези доповідей міжнародної наукової археологічної конференції (м. Олевськ, Україна, 30 вересня — 3 жовтня 2011 р.)*. Київ: Олевськ, с. 72-74.

Томашевский, А. П., Гавритухин, И. О. 1992. *Славянское поселение Тетеревка I*. Препринт. Киев.

Ярмошик, І. 1983. Форпости замку. *Радянська Житомирщина*, 245 (23 грудня), с. 4.

REFERENCES

Vyiezzhev, R. I. 1952. Arkheolohichni pam'iatky nyzhnoi techii r. Hnylop'iaty. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, III, s. 197-206.

Vyiezzhev, R. I. 1955. Arkheolohichni pam'iatky verkhnoi techii r. Hnylop'iat ta nyzhnoi techii r. Huiva. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, V, s. 165-167.

Ievliev, M. M., Petrauskas, A. V., Tarabukin, O. O., Khadadova, M. V. 2018. Arkheolohichni doslidzhennia v istorychnii chastyni m. Zhytomyr u 2016 r. In: Bondar, K. M., Ievliev, M. M., Petrauskas, A. V., Tarabukin, O. O., Khadadova, M. V., Tsiupa, I. V. *Drevlianski starozhytnosti. Arkheolohichni doslidzhennia v Zhytomyri*. Kyiv: Starodavnii svit, s. 97-148.

Kuchera, M. P. 1984. Poselenia Srednego Podneprovia (Gorodishcha. Selishcha). In: Baran, V. D. (ed.). *Drevnerusskie poselenia Srednego Podneprovia (arkheologicheskaiia karta)*. Kyiv: Naukova dumka, s. 6-27.

Makhno, Ye. V. 1945. *Zvit za Zhytomyrsku rozvidualnu arkheolohichnu ekspeditsiiu 1945 r.* NA ІА НАН України, ф. 64, 1945/9.

Petrauskas, A. V., Ievliev, M. M., Khadadova, M. V., Tarabukin, O. O. 2016. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v m. Zhytomyr Zhytomyrskoi obl. v 2016 r.* NA ІА НАН України, ф. 64, 2016.

Petrashenko, V. O. 1992. *Slov'ianska keramika VIII—IX st. Pravoberezhzhia Serednoho Podniprovia*. Kyiv: Naukova dumka.

Rusanova, I. P. 1973. *Slavianskie drevnosti VI—IX vv. mezhdu Dneprom i Zapadnym Bugom*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-25. Moscow: Nauka.

Rusanova, I. P. 1976. *Slavianskie drevnosti VI—VII vv. (kultura prazhskogo tipa)*. Moscow: Nauka.

Tarabukin, A. A. 1982—1984. *Отчет об охранных работах в нижнем течении р. Гнилопять в Житомирской области в 1982—1984 гг.* NA ІА НАН України, ф. 64, 1982—1984/200.

Tarabukin, O. O. 1992. *Zvit pro roboty Zhytomyrskoi arkheolohichnoi rozvidualnoi ekspeditsii na terytorii m. Zhytomyra ta Zhytomyrskoho raionu v 1992 r.* NA ІА НАН України, ф. 64, 1992/46.

Tarabukin, O. O. 1994a. *Arkheolohichna karta Zhytomyra*. Zhytomyr: Zhytomyrskiy visnyk.

Tarabukin, O. O. 1994b. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Zhytomyrskoi oblasti v 1994 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1994/23.

Tarabukin, O. O. 1996. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Zhytomyrskoi oblasti v 1995—1996 rr.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1996/46.

Tarabukin, O. O. 1997a. *Arkheolohichni rozvidky v baseini serednoho Tetereva na Zhytomyrshchyni. Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn»: Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni*, 16: Zhytomyrshchyna kriz pryzmu stolit. Materialy Vseukrainskoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii (17—19 veresnia 1997 r., Zhytomyr), s. 16-18.

Tarabukin, O. O. 1997b. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Zhytomyrskoi oblasti v 1997 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1997/57.

Tarabukin, O. O. 1998. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Zhytomyrskoi oblasti v 1998 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1998/29.

Tarabukin, O. O. 1999. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Zhytomyrskoi oblasti v 1999 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1999/19.

Tarabukin, O. O. 2000. *Rozvidky na Zhytomyrshchyni v 1994 rotsi. Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 1994—1996 rr.*, s. 165-167.

Tarabukin, O. O. 2004. *Do pytannia vynyknennia davnoho Zhytomyra za arkheolohichnymi danymi. Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn»: Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni*, 31: Zhytomyru — 1120 (884—2004), s. 14-19.

Tarabukin, O. O. 2006. *Zvit pro provedennia naukovoi arkheolohichnoi ekspertyzy materialiv (proektiv) vidvodu zemelnykh dilianok ta rozvidok na terytorii Zhytomyrskoi oblasti u 2006 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2006/8.

Tarabukin, O. O. 2007a. *Novi pam'iatky давноруського часу на Житомирщині. Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2005—2007 rr.*, s. 363-364.

Tarabukin, O. O. 2007b. *Zvit pro provedennia naukovoi arkheolohichnoi ekspertyzy materialiv (proektiv) vidvodu zemelnykh dilianok ta rozvidok na terytorii Zhytomyrskoi oblasti u 2007 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2007/193.

Tarabukin, O. O. 2008a. *Novi materialy do arkheolohichnoi karty serednovichnoho Zhytomyra ta yoho okolyts. In: Motsia, O. P. (ed.). Starodavnii Iskorosten i slov'ianski hrady. II. Korosten: Triada S*, s. 146-152.

Tarabukin, O. O. 2008b. *Zvit pro provedennia naukovoi arkheolohichnoi ekspertyzy materialiv (proektiv) vidvodu zemelnykh dilianok ta rozvidok na terytorii Zhytomyrskoi oblasti u 2008 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2008/129.

Tarabukin, O. O. 2009a. *Arkheolohichni rozvidky na Zhytomyrshchyni u 2007 r. Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2006—2007 rr.*, s. 335-339.

Tarabukin, O. O. 2009b. *Zvit pro rezultaty poperednoho obstezhennia zemelnykh dilianok ta vyvchennia stanu zberezhennia pam'iatok arkheolohichnoi terytorii Zhytomyrskoi oblasti u 2009 r.* Naukovyi arkhiv biblioteki Zhytomyrskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu, N 398.

Tarabukin, O. O. 2016. *Zvit pro provedennia arkheolohichnykh rozvidok na terytorii Zhytomyrskoi oblasti u 2016 r.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2016/13.

Tarabukin, O. O., Ihrunina, S. O. 2009. *Do arkheolohichnoi karty Zhytomyrskoho raionu. Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn»: Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni*, 41: Ukraina vid epokhy UNR do pochatku XXI stolittia. Materialy Vseukrainskoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii, s. 161-167.

Tarabukin, O. O., Ihrunina, S. O. 2011a. *Do arkheolohichnoi karty Malynskoho raionu. Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn»: Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni*, 46: M. M. Myklukho-Maklai — vchenyi, mandrivnyk, humanist. Materialy mizhnarodnoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii, prysviachenoj 165-richchiu vid dnia narodzhennia vchenoho-entsyklopedysta (29—30 veresnia 2011 roku, m. Malyn), s. 161-171.

Tarabukin, O. O., Ihrunina, S. O. 2011b. *Novi pam'iatky VIII—XIII st. na Zhytomyrshchyni. In: Serednovichni mista*

Polissia. Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovoi arkheolohichnoi konferentsii (m. Olevsk, Ukraina, 30 veresnia — 3 zhovtnia 2011 r.). Kyiv: Olevsk, s. 72-74.

Tomashevskii, A. P., Gavritukhin, I. O. 1992. *Slavianskoe poselenie Teterivka I.* Preprint. Kyiv.

Yarmoshyk, I. 1983. *Forposty zamku. Radianska Zhytomyrshchyna*, 245 (23 hrudnia), s. 4.

O. O. Tarabukin

THE SITES OF THE 8th—10th centuries IN ZHYTOMYR REGION (the Materials for the Archaeological Map)

The paper provides the information about the sites of the late 1st — turn of the 1st—2nd millennium AD discovered in various parts of the Zhytomyr region during 1982—2019. On the basis of the collected materials the summary was prepared which included 36 settlements, information on their locations, topography, dimensions, the thickness of the cultural layer, collected artifacts, and their cultural and chronological affiliation was determined.

The earliest sites in two points (Bobrivka II, Teterivka II) were found. The cultural layers of these sites, which is the important, contain both materials of the Prague-Korchak (5th—7th centuries) and Luka-Rajkovets (8th—9th centuries) archaeological cultures. Materials of the Luka-Rajkovets culture of the 8th—9th centuries in 17 settlements are recorded (Zhytomyr — Kafedralna, Zhytomyr — Skver, Hardashivka V, Zarichany III, Bobrivka II, Boliarka I, Boliarka II, Boliarka III, Korotenka — Skelia, Harkushyne ozero I, Pisky, Stantsiia Priazhiv, Troianiv, Teterivka II, Teterivka III, Mali Kosharyshcha Ia, Malyn D). Materials of the 9th—10th centuries on the 14 sites occurred (Zhytomyr — Sholem-Aleichema, Zhytomyr — Zamkova hora, Kalynivka — Val, Kalynivka III, Kalynivka IV, Levkiv I, Stantsiia Priazhiv, Teterivka III, Turovets I, Turovets II, Vaskovychi — Bekhy, Malyn I, Pryzhyky I, Pavliukivka D). The pottery of barrow type of the 10th — first half of the 11th centuries on 14 settlements were discovered (Harkushene ozero I; Kalynivka IV, Levkiv III, Pisky, Stantsiia Priazhiv, Ulianivka I, Kozhukhivka I, Korosten — Cholivka, Moisiivka II, Kam'iany Brid II, Malyn I, Horodnytsia — Anastasivka III, Pavliukivka I and Lypky — Irpin II).

The present data significantly supplement the archaeological map of the sites of Early Slavic and the initial stage of the Old Rus periods in the Zhytomyr region and they are of significant interest for the further study of a whole range of problems related to the formation of the culture of Rus-Ukraine and the formation of the East Slavic statehood.

Keywords: Zhytomyr region, archaeological exploration, archaeological map, archaeological site, individual finds, early Middle Ages, Prague-Korchak culture, Luka-Raiky culture, Old Rus.

Одержано 4.04.2023

ТАРАБУКІН Олександр Олександрович, завідувач відділом, Житомирський обласний краєзнавчий музей, Житомир, Україна.

TARABUKIN Oleksandr, Head of Department, Zhytomyr Region History Museum, Zhytomyr, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-6895-399X,
e-mail: alex.tarabuckin@gmail.com.